

WARREN TREADGOLD, *Bizanțul și armata sa, 284–1081*. Traducere de Anda-Elena Maleon și Bogdan-Petru Maleon, Editura Speculum, Iași, 2012, 334 p.

Cercetările privind *Imperiul Bizantin* au căpătat amploare și rigoare științifică mai ales în secolele XIX–XX, când a devenit evidentă importanța acestuia pentru istoria europeană. Nu trebuie uitat faptul că încă există izvoare scrise care nu au fost cercetate detaliat, care trebuie coroborate cu descoperirile arheologice, la fel cum se impune corelarea rezultatelor științifice și formularea unor răspunsuri la întrebări tot mai provocatoare.

Problema puterii militare a Imperiului Bizantin constituie un subiect mereu actual, prin prisma acumulărilor succesive pe care le presupune explorarea sa. Unul dintre cercetătorii care au făcut posibilă înțelegerea nu doar a istoriei Bizanțului, cât și cea a societății bizantine este Warren Treadgold. În 1977, și-a susținut teza de doctorat și fost beneficiarul unor stagii de cercetare în diverse domenii de interes legate în special de istoria Bizanțului. În prezent este profesor titular de studii bizantine la Saint Louis University. Printre titlurile publicate se regăsesc: *The Byzantine State Finances in the Eight and Ninth Centuries*, 1982; *The Byzantine Revival (780–842)*, 1988; *Byzantium and Its Army*, 1995; *A History of the Byzantine State and Society*, 1997; *A Concise History of Byzantium*, 2001; *The Early Byzantine Historians*, 2007.

Aceste volume reprezintă studii de caz, dar și lucrări cu caracter special, care sunt utile oricărui viitor bizantinolog, dar și pasionatului de istorie. În spațiul românesc, au văzut lumina tiparului până acum două traduceri: *O istorie a statului și societății bizantine*, ediție îngrijită de Victor Spinei și Bogdan-Petru Maleon, 2004 și *Bizanțul și armata sa 284–1081*, traducere de Anda-Elena Maleon și Bogdan-Petru Maleon, 2012.

Warren Treadgold a publicat lucrarea *Byzantium and its Army* în 1995, după care aceasta a cunoscut mai multe traduceri. Încă de la început se impune să reflectăm asupra genezei și utilității acestei lucrări. Precizările în acest sens aparțin chiar autorului, care mărturisește faptul că, pe măsură ce avansa în proiectul realizării unei sinteze de istorie bizantină, a conștientizat importanța pe

care a avut-o armata și a trebuit să elucideze o serie de ambiguități legate de destinul acesteia. Răspunsurile au fost posibile ca urmare a convocării unor izvoare de factură diversă, însă pentru a nu devia de la formatul inițial, Warren Treadgold a hotărât să realizeze un volum separat despre armată.

Cartea pe care o prezentăm aici se adresează atât mediului academic, cât și oricărui pasionat de istorie. Limbajul utilizat este unul lipsit de ambiguitate, urmărind și transmițând informații concise și la obiect. Aceste informații sunt structurate astfel încât chiar și un neinițiat în tainele istoriei să le poată înțelege. Autorul utilizează termeni în limba latină și nu în greacă, pentru a evita să inducă o diferențiere între Imperiul de Apus și cel din Răsărit.

Istoria armatei bizantine este un subiect puțin cercetat. Studiile anterioare prezentului volum sunt „prea puțin folositoare aici, întrucât, dincolo de meritele lor, nu iau în considerare dovezile privind dimensiunile armatei, modalitățile de organizare și de plată ale acesteia, care formează substanța acestei lucrări”, după cum spune însuși autorul. Nici după anul 1995 nu s-au mai realizat lucrări de mare amploare în acest domeniu. Cu toate acestea, pot fi identificate trei categorii de obiecții care pot fi aduse lucrării *Bizanțul și armata sa 284–1081*. Prima dintre acestea a susținut faptul că autorul s-a bazat pe cifre rotunjite, așa cum au fost identificate sursele utilizate, știut fiind că bizantinii preferau cifre standardizate. Pe parcursul cercetării însă autorul a coroborat și analizat cu mare atenție toate sursele pertinente, consemnându-se marja de eroare.

A doua categorie de obiecții ține de modul în care este reconstituită grila de plată a armatei și bugetul din secolul al VI-lea. S-a presupus că soldații mobili *comitatenses* primeau aceeași plată cu cei de garnizoană *limitanei*, care ar fi fost de cinci nomisme. În 375, *limitanei* erau inferiori *comitatenses*, astfel ei nu puteau fi plătiți în mod egal. *Comitatenses* nu ar fi avut cum să-și hrănească familia cu cinci nomisme pe an, suma ajungând unui om abia pentru un trai cât de cât decent.

A treia serie de obiecții ține tot de grila de plată a secolului al VI-lea, dar pleacă de la alte supoziții: raportul dintre cheltuielile militare și bugetul alocat hranei și administrației. În jurul anului 400, cheltuielile pentru armată ar fi avut aproximativ aceeași valoare cu hrana asigurată orașului și administrației. În jurul anului 550, bugetul armatei ar fi fost un sfert din cel total, o altă treime revenind Constantinopolului și ultima administrației. Conform acestor calcule, venitul pe cap de soldat trebuia să fie de cinci nomisme, însă această sumă abia putea acoperi costul pentru hrană. S-au scăpat din vedere costurile armamentului, cailor, uniformei, întreținerii familiilor.

Miza acestei cărți este de a oferi o prezentare pe larg a aspectelor legate de armata bizantină. Subiectul a fost tratat succint în lucrările generale de istorie a Bizanțului, așa cum a făcut și autorul în lucrarea generală despre Imperiul Bizantin, în conținutul căreia a consemnat conflictele armate derulate în interiorul și exteriorul acestuia. În lucrarea *Bizanțul și armata sa 284–1081*, a detaliat toate problemele impuse de subiect, precum: dimensiunea armatei, modul de organizare, de plată, schimbările survenite pe parcurs, când, unde și cum au fost acordate gratificații financiare și, nu în cele din urmă, care a fost rolul acesteia: a apărat granițele, a împovărat societatea, a influențat pozitiv sau negativ puterea?

Autorul explică și motivele care au determinat alegerea limitelor temporare în care și-a circumscris analiza. Anul 284 a fost cel în care a urcat pe tron Dioclețian, care poate fi considerat, în acest context, primul împărat bizantin. Acesta a adus schimbări de referință în structura armatei, care vor influența și persista pentru o perioadă îndelungată. Anul 1081 reprezintă momentul încoronării împăratului Alexios I Comnenul, când armata bizantină se afla în plin proces de transformare.

Sursele care stau la baza cărții sunt originale, printre acestea numărându-se izvoare specifice istoriei antice și medievale reprezentate de mărturiile unor istorici precum Procopius, Ioan Lidianul, Zosimos, Agathias, al-Jarmi, manuale militare, liste cu grade, două state de plată detaliate, cifre ale combatanților etc. Cunoașterea exhaustivă de care dă dovadă autorul reprezintă, de altfel, un punct forte al lucrării, întrucât doar un istoric erudit putea corobora toate sursele aflate la dispoziție.

Cartea este structurată în 6 capitole, fiecare dintre acestea cu subcapitole de rigoare. În cadrul capitolului I, intitulat *Al doilea mileniu al armatei romane*, autorul prezintă metodic evoluția și schimbările survenite în cadrul efectivelor bizantine din anul 284 până la începutul domniei lui Alexios I. Se trece în revistă organizarea armatei până la Dioclețian: legiuni al căror număr crește în timp, trupe auxiliare formate din aliații Romei și diverse unități permanente constituite din rândurile cetățenilor. Pasul următor constă în descrierea reformelor instituite de împărații romani la nivelul armatei, sunt consemnate schimbările apărute pe parcurs, în delimitarea eficienței sau ineficienței armatei, dar și

motivele care au le-au determinat. De asemenea, Warren Treadgold trece în revistă, cu mai multe sau mai puține detalii, intervențiile conducătorilor bizantini, dar și situația efectivelor.

După 1081, lucrurile s-au schimbat, ultima perioadă a istoriei bizantine fiind marcată de scăderea prestigiului armatei. Aliații Imperiului erau nesiguri, iar conflictele se intensificau, împărații trebuind să facă față pecenegilor, normanzilor, turcilor selgiukizi, însă armata se afla în plină disoluție. Deși Alexios I a reușit să adune forțe noi, compuse în special din mercenari, șubrezenia forței militare și-a spus finalmente cuvântul.

În cadrul capitolului al II-lea, intitulat *Efectivele armatei*, sursele coroborate comportă un grad dificil de interpretare, întrucât deseori acestea nu au consemnat diferența dintre flotă și armata de uscat, ofițeri și recruți, persoane auxiliare și combatanți, trupele regulate și cele neregulate. De altfel, persoanele decedate, pensionarii, dezertorii nu erau înregistrați. Cifrele prezente în scrierile antice au fost rotunjite, au fost copiate deseori greșit și nu au fost interpretate corect. Pentru a stabili variația efectivelor, autorul a făcut apel la antici: Procopius, Ioan Lidianul, Zosimos, Agathias, al-Jarmi și la documente precum *Notitia Dignitatum*. Armata Bizanțului s-a modificat ca cifră în cei 800 de ani, dimensiunile forțelor militare variind substanțial în intervalul cronologic pe care îl propune această carte.

Capitolul al III-lea, numit *Structuri*, este consacrat organizării oficiale a armatei și a modului în care aceasta a evoluat pe parcursul intervalului 284–1081. Transformările s-au derulat totuși gradual, astfel încât vechile legiuni romane s-au menținut pe parcursul primelor secole. Odată cu desființarea gărzii pretoriene, s-a constituit o altă gardă de corp a împăratului, care treptat, s-a mărit și a devenit armata de interior. Secolul al VI-lea a adus schimbări prin faptul că au apărut călăreții optimați, vexilați, ilyricieni și federați, s-au constituit themele și tagmatele. La finalul perioadei, în a doua jumătate a secolului al XI-lea, recruții care luptau în armata bizantină proveneau în special dintre mercenari. Autorul prezintă construcția fiecărei structuri, plecând dinspre legiune spre *tagmata*, din secolul al III-lea spre secolul al XI-lea.

Capitolul al III-lea, denumit lapidar *Plata*, consemnează sistemele de plăți instaurate de împărați, pornind de la datele certe existente în vremea lui Theofil pe calea regresivă, până la cele din timpul domniei lui Dioclețian. Cu acest prilej, autorul remarcă faptul că eficiența armatei a fost determinată și de remunerația oferită de putere. Formele de plată au constat în oferirea de armament, hrană, cai, uniforme, loturi de pământ și sume de bani. În cadrul celor 4 subcapitole, se calculează grilele de plată pentru diferite perioade din cele 8 secole.

În cadrul capitolului al IV-lea este analizat raportul dintre armată și societate, prilej cu care Warren Treadgold remarcă pe deplin îndreptățit că armata era primul mare angajator al Imperiului. Acesta depindea însă de resursele cetățenilor, ceea ce îl face pe autor să se întrebe dacă reprezenta o povară pentru societate, motiv pentru care caută să stabilească dacă existat un

dezechilibru între numărul populației și cel al efectivelor armate. Cazurile în care armata a fost văzută ca o povară au fost cele în care Imperiul a fost lovit de calamități, în special de ciumă, mai ales că soldații aduceau boala în urma expedițiilor militare. Locuitorii trebuiau nu doar să asigure hrana, ci mai ales să se înroleze pentru a asigura numărul optim de luptători. Ei trebuiau să aprovizioneze cu hrană și să susțină militarii atunci când plățile nu mai erau asigurate de către administrația imperială. Exceptând aceste cazuri, armata s-a dovedit un factor pozitiv pentru societatea bizantină.

În capitolul al V-lea, *Armata și puterea*, autorul consemnează gradul de eficiență al armatei, motivele pentru care aceasta a întâmpinat dificultăți în a riposta împotriva dușmanilor Imperiului, formele de redresare la care împărații au apelat pentru a înlătura aceste inconveniente. Tot aici se consemnează influența armatei în instaurarea puterii bizantine, știut fiind faptul că nu au fost puține cazurile în care generalii bizantini s-au răzvrătit și au răsturnat de pe tron un împărat, ridicând o altă persoană la cea mai înaltă demnitate.

Pentru a putea corela informațiile și datele consemnate, lucrarea conține hărți cu suprafața în care efectivele armate erau dispuse, spațiul în care erau mobilizate în caz de conflict militar, traseul întreprins într-o expediție militară.

Bizanțul și armata sa 282–1081 reprezintă o cercetare la care istoricii români se vor raporta cu mare interes. Lucrarea a fost tradusă în 2012 prin efortul întreprins de Anda-Elena Maleon și Bogdan-Petru Maleon, cărora le revine meritul de a fi introdus în circuitul științific românesc o lucrare de referință. Această apariție editorială trebuie văzută în continuarea sintezei Warren Treadgold, *O istorie a statului și societății bizantine*, de a cărei apariție s-au îngrijit profesorii Victor Spinei și Bogdan-Petru Maleon. Astfel, prin intermediul unor asemenea inițiative, unele cărți de notorietate au fost puse la dispoziția cercetătorilor, bizantinologilor români, profesorilor, doctoranzilor, masteranzilor și studenților.

CANTACUZ ALINA